

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามุ่งศึกษาเรื่องการจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชน กรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพและสาเหตุของความเสี่ยงของโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมในเขตชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และเพื่อศึกษาบทบาทในการจัดการของชุมชน ภาคเอกชน หน่วยงานของรัฐในการบริหารจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมในเขตชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

วิธีการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ การดำเนินการศึกษาประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่ได้รวบรวมจากบุคคลในท้องถิ่น การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในสนามจากบุคคลในท้องถิ่น ศึกษาจากเอกสารตำราวิชาการ จดหมายเหตุ รายงานการศึกษาจากผู้รู้ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ แผนที่ภาพถ่าย การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมขณะสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การจำแนก จัดระเบียบ และโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลตามวัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา

สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษารูปได้ดังนี้

1. การศึกษาสภาพประวัติและความเป็นมาของชุมชนบ้านปงสนุก ในอดีตชุมชนบ้านปงสนุกไม่ได้รวมเป็นชุมชนมาก่อน ไม่มีองค์กรหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง การปกครองเป็นแบบชุมชนพื้นบ้าน มีวัดเป็นศูนย์กลาง ปกครองตนเองมาโดยตลอด ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาจะมีพระภิกษุสงฆ์และผู้อาวุโสเป็นผู้นำและให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับด้านประวัติศาสตร์ในเรื่องประเพณีความเชื่อต่าง ๆ เนื่องจากในอดีตชุมชนบ้านปงสนุกเป็นที่ตั้งของเสาอินทขิลหรือเสาหลักเมืองหลักแรกของของจังหวัดลำปางที่ถือว่าเป็นแหล่งโบราณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดลำปาง ความสำคัญทางด้านความเชื่อจึงมีมาก ประชาชนส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญในเรื่องของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีบรรพบุรุษมากกว่าที่จะให้ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์เมื่อชุมชนย้ายเมืองจากเมืองเขลางค์ทางด้านทิศตะวันตกมายังทิศตะวันออกจึงทำให้การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ ไปยังฝั่งที่เป็นตัวเมืองเส้นทางการคมนาคม ถนน สะพานและย่านธุรกิจตั้งอยู่ในตัวเมือง

ส่วนหน่วยงานราชการ ได้ขยายตัว ไปทิศตะวันออกของเมืองไปจนถึงถนนพหลโยธิน ซึ่งเป็นถนนสายทางหลวงสำคัญที่จะผ่านไปยังจังหวัดใกล้เคียง เช่น แพร่ น่าน เชียงราย เชียงใหม่ และกรุงเทพฯ

สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ภายในชุมชน จากการขยายตัวของชุมชนและการขยายตัวของประชาชนจากอดีต ชุมชนเดิมเคยเป็นทุ่งนา เป็นคูน้ำกว้างเป็นแนว ปัจจุบันสภาพที่ปรากฏกลายเป็นชุมชนบ้านจัดสรร ถนนหนทางเป็นถนนคอนกรีต วางท่อระบายน้ำ เกือบทุกหลังคาเรือนมีเครื่องอำนวยความสะดวก เครื่องสาธารณูปโภค เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องสื่อสาร โทรศัพท์ งานรับสัญญาณดาวเทียม เป็นต้น

เนื่องจากชุมชนบ้านปงสนุกอยู่ใกล้ย่านธุรกิจจึงสะดวกต่อการคมนาคมสื่อสาร การขยายตัวเนื่องจากอดีตได้ขยายออกไปทางด้านทิศตะวันออกและในปัจจุบันได้ขยายกลับมายังชุมชนบ้านปงสนุก สังเกตได้จากการมีหน่วยงานราชการมาตั้งใหม่เพิ่มขึ้น ความสำคัญของวัดที่เคยเป็นศูนย์กลางลดลง ความสำคัญทางด้านความเชื่อลดลง การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน การจัดตั้งชุมชนทำให้เกิดการปกครองโดยการนำอาทฤชฎีแบบอย่างมาจากภาครัฐเข้ามาปรับปรุงสภาพของชุมชน การก่อสร้างอาคารใหม่ทำให้เป็นการเสริมสร้างชุมชนให้มีศักยภาพในทางที่ดีขึ้นจากการมองภาพโดยชุมชนอื่นซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญของชุมชนที่พัฒนาขึ้น โดยเฉพาะตัวโบราณสถานนั้นก็ถูกดัดแปลงรื้อถอน การก่อสร้างสิ่งปลูกสร้าง เสาไฟฟ้า การขุดท่อ วางท่อสร้างถนนบางส่วนเข้าไปทำลายโบราณสถาน ทำให้เกิดทัศนอุจาดทางสายตา โดยจะมีเศษสิ่งวัสดุในการก่อสร้าง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพโดยทั่วไปนั้นทางชุมชนไม่ได้มีการศึกษาประวัติและความเป็นมาของชุมชนมาก่อน และทางรัฐก็เข้าเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในการบำรุงรักษา และอนุรักษ์โบราณสถาน โดยให้การอบรมแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่มีแนวทางคล้าย ๆ กัน ทั่วไป แต่ภาครัฐไม่ได้คำนึงถึงพื้นฐานของผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่มีความแตกต่างกัน ตัวแทนของของชุมชนหรือที่เรียกตนเองว่า คณะกรรมการชุมชนจึงนำแนวทางต่าง ๆ ที่เห็นว่าใช้ได้ผลกลับมาใช้กับชุมชนใหม่ ส่วนใหญ่จะเป็นการพัฒนาให้ชุมชนมีความเจริญในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งชุมชนบ้านปงสนุกเองไม่ได้มีบทบาทเป็นเมืองโบราณแต่ จึงมุ่งที่จะพัฒนาความเจริญไปในด้านวัตถุ เพื่อให้ทัดเทียมกับชุมชนอื่น ๆ การพัฒนาที่ทางรัฐได้ให้มานั้นกลายเป็นการลดบทบาทความสำคัญของเมืองเขาดงคังลงอย่างสิ้นเชิง

จากการขยายเขตเมืองและที่อยู่อาศัยดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุทำให้มีการบุกรุกที่โบราณสถานเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมโบราณเสื่อมโทรม การจัดการโบราณสถานยุ่งยากขึ้นเนื่องจากถูกชุมชนเข้าครอบครองกรรมสิทธิ์

2. บทบาทในการจัดการของชุมชนภาครัฐ และเอกชน จากการย้ายตัวเมืองไปยังฝั่งทิศตะวันออกจึงทำให้ความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านปงสนุก ลดความสำคัญลงไป ประชาชนในชุมชน ไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับชุมชน เนื่องจากบทบาทการจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชนถือว่าเป็นหน้าที่ของหน่วยงานราชการ และหน่วยงานที่รับผิดชอบมีกำลังไม่เพียงพอที่จะเข้าไปบริหารจัดการ กฎหมายที่ออกใช้บังคับคุ้มครองโบราณสถาน ประชาชน ไม่ได้มีส่วนร่วมรับรู้ในการออกกฎหมาย การเข้าบุกรุกพื้นที่บริเวณโบราณสถานมีการแก่งแย่งเข้าไปบุกรุกกันมากขึ้นจึงทำให้ปัจจุบันมีหน่วยงานเอกชนให้ความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์คูเมืองและกำแพงเมือง โดยความร่วมมือจากภาครัฐ แต่ก็ยังเป็นเพียงการศึกษาสภาพและประวัติความเป็นมาเท่านั้น ด้านการปฏิบัติยังไม่มีการดำเนินการปรับปรุงสภาพแต่อย่างใด เนื่องจากขาดงบประมาณในการปรับปรุงบูรณะ ส่วนใหญ่จะจัดทำด้านข้อมูลของชุมชนในรูปเอกสารเกี่ยวกับประวัติเผยแพร่ตามหนังสือที่ระลึก หนังสือแนะนำประวัติของจังหวัด และไม่มีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ทางด้านวิชาการให้แก่ประชาชนในชุมชนทราบ

จากการสัมภาษณ์เกือบทุกคนในชุมชนไม่ทราบประวัติของชุมชนมาก่อน จะเห็นว่าความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชนมีความสำคัญลดลงจนเกือบจะไม่มีใครรู้จักและทราบเรื่องราว แม้แต่คนในชุมชนเองยังไม่ทราบว่าชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ถูกจัดไว้เป็นชุมชนโบราณ โดยเฉพาะเขาขจรหลังที่อาศัยอยู่ในชุมชนไม่ได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนของตนเอง แม้แต่สถาบันการศึกษาที่อยู่ใกล้ชุมชนและอยู่ในจังหวัด ไม่ได้ให้ความสำคัญที่จะศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยเหตุนี้จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้สภาพของโบราณสถานถูกทำลายและเกิดความเสื่อมโทรมในที่สุด

การสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนถึงแนวทางการพัฒนาชุมชน พบว่าไม่มีข้อใดที่แสดงให้เห็นถึงการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติของชุมชนส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีให้คงอยู่เท่านั้น ไม่มีชุมชนใดได้ให้ความสำคัญต่อการบำรุงรักษาโบราณสถานเลย จากการสอบถามประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเองก็ไม่ทราบว่าชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ ถูกจัดให้เป็นชุมชนโบราณ หรือมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า เขลางค์เมืองหอยสังข์ เมืองเขลางค์รุ่นที่ 2 แนวทางของรัฐที่จัดการในชุมชนคือให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ถึงแนวทางการจัดการ การพัฒนาแนวใหม่ แต่สิ่งที่ขาดหายไปคือการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับกฎข้อบังคับที่เกี่ยวกับโบราณสถาน การปลูกจิตสำนึก ของคนในชุมชนให้รู้สึกรักและหวงแหนสมบัติของชาติ การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ถึงเวลานี้ รัฐไม่ได้คำนึงถึงมาก่อน ข้อมูลประวัติศาสตร์เหล่านี้แม้จะมีผู้ศึกษามา

ก่อนก็ตามแต่ก็เป็นเพียงตัวอักษรที่อยู่ในเอกสารสิ่งพิมพ์ที่ใครสนใจก็เข้าไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ไม่ได้มีการปลูกฝังในเรื่องประวัติศาสตร์

วิวัฒนาการของชุมชน การโยกย้ายถิ่นฐานของในชุมชนในอดีตไม่มีการโยกย้ายถิ่นฐานกันมากนัก มาในช่วง 1-2 ปี ผู้สูงอายุในชุมชนได้เสียชีวิตไปมาก คนรุ่นลูก หลาน ก็มีความจำเป็นออกไปหางานทำต่างจังหวัดมากขึ้น ทำให้มีการโยกย้ายเข้าออกของคนในชุมชนมากขึ้น การครอบครองสิทธิในที่ดินเปลี่ยนไป โดยมีการขายที่ดินที่อยู่อาศัยที่ถูกตกแต่งเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงมากขึ้น มีการบุกรุกพื้นที่ตามแนวคูเมืองและแนวกำแพงเมืองเพื่อปลูกที่อยู่อาศัยมากขึ้น

มาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชน ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา มาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้น มองเห็นได้จากการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงอาคาร ที่พักอาศัยของคนในชุมชน การสร้างรั้ว แบ่งเขตอย่างชัดเจน การมีเครื่องอำนวยความสะดวกในครัวเรือนมีมากขึ้น ฐานะเศรษฐกิจดีขึ้น ประชาชนมีเงินซื้อสิ่งที่สนองความต้องการได้มากขึ้น เมื่อความเจริญมีมากขึ้นความเป็นเมืองก็มีมากขึ้น ทำให้ความเป็นเมืองโบราณลดลงเนื่องจากการเศรษฐกิจคึกคักนั่นเอง

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาในเรื่องการจัดการ โบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชน กรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมือง ในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยการศึกษาลักษณะที่ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต และการสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลจากกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น การสัมภาษณ์พูดคุยในประเด็นและข้อมูลต่าง ๆ ที่ครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการแบบมีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง โดยใช้แผนที่ ภาพถ่าย และอื่น ๆ มาเสริมข้อมูลที่มีอยู่

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านปงสนุก ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดลำปาง ในอดีตเป็นสังคมการเกษตร เป็นชุมชนโบราณที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และเป็นแหล่งโบราณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดลำปาง ต่อมาได้มีการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจในชุมชน การพัฒนาทางคมนาคม ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเป็นอยู่ ทางด้านสังคม การพัฒนาทางด้านแหล่งอุตสาหกรรม ชุมชนท้องถิ่นจึงกลายเป็นชุมชนเมืองมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและเศรษฐกิจส่งผลก่อให้เกิดการวิวัฒนาการทางด้านวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน ความเป็นชุมชนโบราณจึงมีการปรับตัว การขยายตัวของเมืองมีมากขึ้น จากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ทางโบราณคดี โบราณสถาน และสิ่งแวดล้อม พบว่ามีนักวิชาการให้ความสนใจไปปัญหา สาเหตุ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน ของชุมชนบ้านปงสนุกมากขึ้น

จากการศึกษาสภาพของโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมเมืองและกำแพงเมือง ในเขตชุมชนบ้านปงสนุก พบปัญหา สาเหตุ และการจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่โบราณสถาน สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วม และเข้าถึงในการทราบปัญหา สาเหตุ และการจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมในชุมชน รวมทั้งไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับข้อมูลประวัติศาสตร์ที่มาของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

2. การเพิ่มจำนวนประชากรในเขตชุมชนทำให้เกิดการขยายตัวของเมือง บ้านพักอาศัย การรื้อถอน ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ทำรั้วแสดงแบ่งเขตพื้นที่ที่เห็นชัดเจนขึ้น

3. การจัดการทางรัฐ รัฐไม่ได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่เป็นเขตโบราณสถาน จะมีเพียงการสำรวจ ถ่ายภาพเก็บข้อมูลสภาพทั่วไป และจัดสร้าง โครงการที่มีแผนงานทางวิชาการแต่ไม่มีแผนงานทางด้านการปฏิบัติ รวมไปถึงหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบมีบุคลากรไม่เพียงพอที่จะมาเผยแพร่ให้ความรู้ความเข้าใจ และเข้ามาดูแลจัดการอย่างจริงจัง และจังหวัดเองก็ไม่มีบุคลากรปฏิบัติงานจัดการเรื่องนี้โดยตรง ส่วนใหญ่จะมอบความรับผิดชอบให้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร ที่มีสิทธิในการจัดการดูแลโบราณสถานที่มีมากมายในประเทศไทย

4. การจัดการทางด้านหน่วยงานเอกชน สมาคมนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ได้เข้ามาทำการศึกษาร่วมกับนักวิชาการท้องถิ่นร่วมกับเทศบาลเมือง ที่ทำการสำรวจ โดยเข้าไปศึกษาแผนที่ผังเมือง สำรวจ ดามหลักวิชาการ แต่ประชาชนในชุมชนไม่ความรู้ ความเข้าใจ จึงไม่ร่วมรับรู้ว่าบุคลากรเหล่านั้นเป็นใคร มาจากไหน มาทำอะไร เพื่ออะไร ส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่มนักวิชาการท้องถิ่นร่วมกับเอกชนและภาครัฐ โดยที่ชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้และจัดการเลย ไม่ได้มีการเสนอความคิดเห็นร่วมกัน จนกระทั่งเป็นแผนพัฒนาเมืองโบราณอย่างสำเร็จรูป

5. สภาพความเสื่อมโทรมที่เกิดจากภัยธรรมชาติที่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้โบราณสถานถูกทำลาย เช่น น้ำท่วม ดินไม่ใหญ่ วัชพืช ที่ปกคลุมทำให้เนื้อดิน เนื้ออิฐ พังทลายลง น้ำกัดเซาะจากน้ำฝน บางช่วงทรุดโทรมเป็นแนว ซึ่งเหล่านี้ชุมชนไม่ได้ให้ความสนใจหรือเข้าไปจัดการใด ๆ จึงปล่อยให้ไปตามสภาพการณ์เวลา ที่จะทำให้โบราณสถานของชุมชนบ้านปงสนุกทรุดโทรมลง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาสภาพและสาเหตุของความเสื่อมโทรมของโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมในเขตชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และศึกษาบทบาทในการจัดการของชุมชนของ

ภาคเอกชนและหน่วยงานของรัฐในการบริหารจัดการ โบราณสถานและสิ่งแวดล้อม ในเขตชุมชน บ้านปางสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ต้องทำการศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม และ สถาปัตยกรรม เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการกำหนดแนวทาง หลักการและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานและสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่ง
2. ต้องมีการกำหนดกรอบการอนุรักษ์ให้ชัดเจนว่าจะอนุรักษ์อย่างไร และระดับใด อาจเป็นการสงวนรักษา การปฏิสังขรณ์ หรือการบูรณะ
3. ควรให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ โบราณสถานและสิ่งแวดล้อมในชุมชน
4. ควรให้ความรู้และเผยแพร่ความสำคัญของชุมชนให้ชุมชนได้รับรู้